

Stanisław Urbański

"Na tropach Świętego Józefa :
zestawienie polskiego piśmiennictwa
z okresu XVII-XX wieku", Tadeusz
Fitych, Legnica 2001 : [recenzja]

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 8/2, 251-254

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Tadeusz Fitych, *Na tropach Świętego Józefa. Zestawienie polskiego piśmiennictwa z okresu XVII–XX wieku*. Legnica 2001

Badania ks. T. Fitycha wnoszą cenny wkład w historię polskiej duchowości na ziemiach Śląska. Ponieważ Autor po raz pierwszy wydobywa na światło dzienne wspaniałą cysterską duchowość pielęgnowaną od XIII wieku w klasztorze w Krzeszowie, szczególnie za czasów opata Bernarda Rosy (1660-1690). Chociaż Autor ogranicza się do ukazania kultu św. Józefa, którego wielkim czcicielem był wspomniany opat, to jednak sięga głębiej. A mianowicie do maryjno-mistycznej duchowości cystersów. Razem z poetą i mistykiem Janem Schefflerem (1624-1677) oraz z malarzem epoki baroku Michałem Willmannem tworzyli na Śląsku mistycyzm w oparciu o doktrynę św. Bernarda z Clairvaux i o wątki szkoły nadreńskiej. Z bogatej twórczości krzeszowskiego opactwa, odnalezionych przez Autora druków, zostały wybrane tylko trzy pozycje poświęcone szerzej kultowi św. Józefa.

Jako pierwsze źródło, w ogóle nie znane w teologicznej literaturze, ks. T. Fitych przedstawia modlitewnik bracki *Grüssausches Josephbuch* wydany trzykrotnie. Autor jednak zatrzymał się na pierwszym wydaniu w Kłodzku w 1694 roku. Modlitewnik był przeznaczony dla wszystkich ludzi. Ukazuje życie św. Józefa, cele bractwa, które służyło odbudowie i pogłębieniu wiary katolickiej na Śląsku. Miało ono też wysłużyć ojczyźnie pokój, jedność i błogosławieństwo oraz rozszerzyć Kościół (s. 45). Warto nadmienić, że w tym czasie bractwo liczyło ponad 100 tysięcy członków, należąc do najliczniejszych na Śląsku i w Polsce bractw o charakterze międzynarodowym, uwzględniającym w swoich szeregach wszystkie warstwy i stany społeczne (s. 39). Obok intensywnego życia sakramentalnego i licznie spełnianych dobrych uczynków w intencji Ojczyzny i Kościoła członek bractwa miał możliwość zdobycia wielu duchowych zasług poprzez zyskiwane odpusty (s. 46-47). By zyskać odpust członek bractwa musiał m.in. wypełnić 16 obowiązków (s. 48-49), brać udział w publicznych nabożeństwach tzw. „schadzkach” (s. 49-51) i praktykować różne formy ascezy, ćwiczeń duchowych oraz wątków pasyjnych (s. 51-52).

Drugim źródłem mówiącym o kulcie św. Józefa jest traktat ascetyczno-teologiczny *Lilium paradisi coelestis* pióra Gregoriusa Iwanka z 1688 roku. Dzieło składa się z dwóch ksiąg. Pierwsza zawiera 28 rozdziałów, a druga – trzy. Ks. T. Fitych świetnie wydobywa z analizy dzieła elementy ascetyczno-mistyczne: świętość duszy, kontemplację rzeczy Bożych. Podkreśla egzegezę metaforyczno-mistyczną Pisma świętego, cytaty autorów teologiczno-ascetycznych, historię kultu św. Józefa i jego teologię wykazującą powiązanie z Chrystusem jako Bogiem i Maryją jako Dziewicą. Autor stwierdza, że dzieło to jest próbą ukazania i uzasadnienia teologicznego kultu w oparciu o refleksję biblijno-

teologiczną, typologię tekstów biblijnych pozostającą pod wpływem mistyki ówczesnego czasu, apokryfów oraz przekazów legendarnych. Jest to więc pierwszy w tym środowisku usystematyzowany traktat (s. 55).

Trzecim źródłem jest dzieło mistyczno-teologiczne *Ehren Kränzelein* znanego mistyka Anioła Ślązaka (Angelus Silesius) z roku 1689, składające się z trzech części. Jego celem było pogłębienie świadomości u członków bractwa o wielkości Maryi i Józefa we współpracy z Bogiem, czyli w kontemplacji mistycznej Trójcy Świętej poprzez zjednoczenie z Jezusem, Synem Bożym. Wskazywało zatem na potrzebę wypracowania miłości Boga prowadzącej do zjednoczenia z Nim przez szczęśliwą śmierć na końcu życia (s. 55). Po części modlitwowej Anioł Ślązak wraca do mistycznego ujęcia relacji Józefa do Osoby Jezusa Chrystusa. Przykładem jest konkluzja odniesiona do św. Józefa: „Wielce pobożny Józefie, twoja dusza jest oblubienicą, którą Jezus Chrystus Pan swoją czerwoną krwią odkupił na drzewie krzyża; a zaślubił cię w chrzcie świętym, dlatego obrączka ta spoczywa na twoim palcu jako znak wierności, byś był mu do końca wierny w silnej wierze”. (s. 57) Można tu widzieć ślad mistyki cysterskiej odnoszącej się do *Pieśni nad Pieśniami*, w której symbolika zaręczyn i zaślubin z Oblubieńcem wyraża najwyższy stan życia mistycznego. Szczególnie ta prawda wyrażona jest w drugim rozdziale pt. *Pierścień pociechy*. Autor wzywa członków bractwa, którzy są już zaślubieni z Chrystusem na mocy chrztu świętego, czyli „poślubieni we chrzcie świętym” do przeobstwienia świata, uwielbienia „Trójcy stworzonej”. Kontynuuje ten wymiar mistycznego życia duchowego w trzecim rozdziale pt. *Pierścień miłości*. Wyrazem najwyższego, mistycznego zjednoczenia są zaślubiny duszy z Chrystusem. Moralnym i duchowym wzorem tych zaślubin są Maryja i Józef. Ponieważ ten „pierścień świętej miłości”, czyli zaślubiny mistyczne są najwyższą wartością na ziemi, dlatego wymienione wyżej osoby należy prosić o właściwe cnoty: Józefa – o prawdziwą życiową wiarę, Maryję – o głęboką pokorę, a Jezusa – o śnieżnobiałą szatę niewinności. Wówczas, gdy dusza osiągnie odpowiedni stan życia duchowego, otrzyma dary Ducha Świętego, czyli stan mistyczny, w którym doświadczy osobiście i zrozumie wielkość oraz miłość Boga na „palcu duszy”. Nastąpi najwyższy stan zjednoczenia z Bogiem. Dlatego Anioł Ślązak proponuje akt całkowitego oddania się Bogu, „pakt – kontrakt”, którego ponawianie w modlitwie ma się przyczynić do utrzymania najwyższej jedności z Bogiem. Albowiem sama już modlitwa na tym poziomie jest mistycznym uwielbieniem Trójcy Świętej, jest włączeniem się w nieustanną chwałę aniołów i świętych w niebie, czyli pełnym uczestnictwem w życiu samego Boga, a człowiekowi na ziemi daje zdolność całkowitej dyspozycji dla Stwórcy (s. 58).

Nie sposób przeprowadzić dalszej analizy mistyki Anioła Ślązaka, ale ks. T. Fitych wskazuje jeszcze na jej wymiar kosmiczny i eschatologiczny. Ten pierwszy jest oddawaniem chwały „Trójcy stworzonej” poprzez cały świat, gdyż jest Ona przejawem „ognia Bożej miłości” i służy dla Jego Królestwa. Maryja i Józef razem z Chrystusem uczestniczą w chwale Ojca, dlatego tu na ziemi już cały kosmos poprzez nich chwali Boga Ojca i uczestniczy w chwale wiecznej podobnie jak trzej młodzieńcy (por. Dn 3,57-88; Mt 18,20). Człowiek zjednoczony z Bogiem tu na ziemi doznaje już wewnętrznego pokoju oraz mocy do pełnej aktywności służenia Mu. Są to skutki mistycznej unii, zaślubin

chrześcijanina z Bogiem. Stąd też mistyka Anioła Ślązaka ma charakter uniwersalny, czyli obejmujący cały kosmos i człowieka (s. 59). Wyraża on najgłębsze, mistyczne treści pełni chrześcijańskiego życia, ustawiczną jedność z Bogiem, która w momencie śmierci przeradza się w pełne uczestnictwo w chwale Boga. Dlatego śmierć w obecności Chrystusa, Maryi i Józefa jest uczestnictwem w pełnej chwale nieba. Idea śmierci jest interpretowana w świetle mistycznej księgi *Pieśni nad Pieśniami* (s. 61).

Wielką zasługą ks. T. Fitycha jest umiejętne umieszczenie kultu św. Józefa w treści życia mistycznego według Anioła Ślązaka. To trafne odczytanie trudnej mistyki okresu baroku opartej na misticie nadreńskiej i cysterskiej klasztoru krzeszowskiego wnosi bezcenny wkład w polską literaturę mistyczną, dotychczas nieznaną mistyki Bernarda Rosy i Jana Schefflera, mistyki zawartej w pojęciu jedności, jaka istnieje między osobami Trójcy Świętej, a objawionej na ziemi przez tzw. „Trójcę stworzoną”. Dzięki dziełu Wcielenia (mystyka inkarnacyjna) powstała możliwość dla człowieka uczestnictwa w życiu Osób Boskich i kontynuowania tegoż życia na wzór „Trójcy stworzonej” poprzez naśladowanie św. Józefa. Jest to już życie duchowe człowieka dokonujące się pod wpływem działania samego Boga, realizowane w postaci czynnej miłości, a wyrażające się w pełnej formie zaślubin, czyli symbolu obrączki. W niej widzimy obraz miłości Chrystusa do Kościoła, a jako dalszą konsekwencję realizowania takiego życia na ziemi poprzez troskę o kontynuowanie dzieła Wcielenia, przebóstwienia ziemi, a w konsekwencji całego kosmosu w mistycznej jedności z Bogiem (s. 62). Powyższe treści szczególnie wyraża trzeci rozdział *Ehren Kränzelein* ukazujący miłość jako główną oś życia mistycznego, jednoczącą z Bogiem, dającą pociechy duchowe jako owoce i skutki tegoż zjednoczenia. Dlatego słusznie uważa ks. T. Fitych, że mistyka opata B. Rosy wymaga dogłębnego zbadania (s. 64).

Z punktu myśli józefologicznej bezcenne są badania ks. T. Fitycha dotyczące polskich ksiązek o świętym Józefie na Śląsku w XVII i XVIII wieku. Autor wykazał benedyktyńską cierpliwość i pracowitość, przeglądając biblioteki parafialne, kolegiackie i zakonne. Wobec braku inwentarzy bibliotecznych, przebadał XVII-wieczne akty wizytacyjne, które zamieszczały niekompletne opisy bibliograficzne 1040 ksiązek, będących w posiadaniu 30 bibliotek (s. 65). W efekcie poszukiwań w innych śląskich bibliotekach i głównych miejscach rozproszenia zbiorów zakonnych na terenie samego Śląska, jak też i całej Polski, oraz w oparciu o prace bibliotekoznawcze nad nielicznymi śląskimi bibliotekami omawianego okresu, udało się odnaleźć interesujące 63 druki. Wyjątkowym środowiskiem zakonnym, w którym były gromadzone książki o św. Józefie byli cystersi krzeszowscy i lubiączy. Oprócz gromadzenia ksiązek, w środowisku tym powstały rodzinne traktaty (s. 69-70). Ponadto Autor przebadał biblioteki m.in. czeskich krzyżowców, bernardynów, jezuitów, karmelitów trzewiczkowych i kanoników regularnych św. Augustyna, dominikanów, kapucynów, norbertanów, bożogrobowców i klasztory żeńskie (s. 70-78).

W następnym punkcie rozprawy Autor przedstawia książki o św. Józefie w XIX wieku. Zanim przeprowadzi wykaz, prezentuje tło polskiej religijności badanego okresu (s. 79-85). Wymienia najpierw przekłady (s. 87-90), potem wymienia dzieła polskich autorów (s. 90-99) w postaci podręczników i krótkich rozpraw, czytanek, medytacji oraz ka-

zań (s. 99); ośrodki i oficyny wydawnicze (s. 100-103). W podsumowaniu stwierdza, że ignorancja mistyki w tym okresie i wśród zakonów spowodowała obniżenie poziomu teologicznego nabożeństwa ku czci św. Józefa (s. 105). Na ziemiach polskich pod zaborem zlanie się świadomości religijnej z narodową i utożsamienie wierności Kościołowi z wiernością Ojczyźnie było podyktowane obroną tożsamości narodowej. W tym kontekście ks. T. Fitych mówi o specyficznej, eklezjotwórczej funkcji kultu św. Józefa w Polsce (s. 105-106). Dołącza też załączniki, sigla bibliotek zakonnych męskich i żeńskich, indeks alfabetyczny i chronologiczny autorów, chronologiczny zestaw drukarni według zaborów (s. 107-132).

Całość badań zamykają publikacje o św. Józefie w 30-letnim okresie posoborowym (1966-1996). Zestaw poprzedza opracowanie teologiczne eklezjologii wspólnoty i „świętych obcowania” w wymiarze trynitarnym, a także kult św. Józefa w posoborowej eklezjologii (s. 135-148). Następnie ks. T. Fitych wymienia książki o św. Józefie w literaturze teologicznej i pięknej, opracowania teologiczne, sprawozdania i recenzje na temat Józefa Oblubieńca NMP, rozprawy doktorskie, licencjackie i magisterskie, ośrodki największego zainteresowania postacią Patrona, bibliografię XVII-XX wieku (s. 148-236). Książkę zaś zamyka kazanie wygłoszone przez Autora podczas Święta patronalnego parafii św. Józefa Oblubieńca w Niegosławicach w 1992 roku oraz podmiotowa i przedmiotowa józefologiczna bibliografia autora (s. 236-253).

Można powiedzieć, że bibliografia opracowana przez ks. T. Fitycha stanowi cenny wkład w polską literaturę józefologiczną, po raz pierwszy tak gruntownie opracowaną od XVI wieku. Autor włożył ogrom pracy, aby przebadac ten okres czasu na ziemiach Śląska, na innych ziemiach polskich pod zaborem i współczesną literaturę po Soborze Watykańskim II w Polsce. Ponadto ma ona cenną wartość dla historii duchowości polskiej (Śląska). Autorowi należy się uznanie, że badając kult św. Józefa w XVII wieku odkrył również jego elementy mistyczne. Zatem prezentowana pozycja ma charakter bardzo odkrywczy teologiczny i dokumentalny, podstawowy dla dalszych badań naukowych.

Ks. Stanisław Urbański

Krzysztof Rafał Prokop: *Arcybiskupi Gnieźnieńscy w Tysiącleciu*. Kraków 2000, ss. 403, aneksy, ilustr.

Rejestry dostojników kościelnych wszystkich szczebli były zwyczajem głębokiej starożytności, jak też i czasów najnowszych. Ich pożytku nigdy nie kwestionowano, choć z przymrużeniem oka przyjmowano mało prawdopodobne opisy ich wielkości, szlacheckiego pochodzenia, niezwykłych cnót lub zasług dla dobra Kościoła czy Europy. Godnym podziwu wzorem w rzetelnym traktowaniu postaci biskupów i kleru roboczego okazał się bezsprzecznie Jan Długosz, który w poszukiwaniach swoich śledził poszarpane dokumenty i weryfikował je z bałamutnymi nieraz opiniami.